

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
IV/A-2-2.1. Dizi - Sayı: 24^a

THE CENTENARY OF THE
BALKAN WARS (1912-1913):
CONTESTED STANCES

VOLUME I

100. YILINDA BALKAN
SAVAŞLARI (1912-1913):
İHTİLAFLI DURUŞLAR

CİLT I

Editör: Prof. Dr. Mustafa Türkeş

TÜRK TARİH KURUMU

ANKARA, 2014

24. BALKAN SAVAŞLARI VE POMAKLAR (THE BALKAN WARS AND THE POMAKS)

Zeynep Zafer*

“Suçlardan uluslar sorumludur ve onlardan kaynaklanacak tüm sonuçlar ulusun vicdanını sızlatacaktır, çünkü suçlardan arındırmak için ulusal çabalar gereklidir.”

George Finlay¹

Abstract

The lands where the great majority of Pomaks lived had been occupied by Bulgaria during the First Balkan War. The massacre of the Turks and Pomaks during the First and Second World Wars reminded once again the ethnic cleansing to which the Muslims of Rumelia had been subjected during the Ottoman-Russian War of 1877-1878. In this time, the aim of the Bulgarian Government was to become a homogeneous country regarding population, therefore, they had to deal with the Muslims by either killing or forcing them to migrate in order to seize their properties and make Bulgaria a strong country consisting of only one ethnic component. After a short while from the beginning of the First Balkan War, with the retreat of the Ottoman Army, the collective migration in difficult conditions towards the south was the first calamity which the Muslim people including the Pomaks were faced. During the Balkan War, all the healthy young Muslim male population was either fighting in various fronts in Ottoman army or working in the labour camps formed by the Bulgarians. As a result of the massacres which the armed Bulgarian Forces, the local Christian people and the armed bandits committed, hundreds of thousands of defenseless women, children, and old men were either died or became wounded, disabled and humiliated. This was the second disaster that the Pomaks faced. The Pomaks who could not succeed to reach the borders of the Ottoman Empire did not have any other choice other than returning to their homeland within Bulgarian borders and thus facing with hunger and diseases in winter conditions in burned or robbed houses. In addition to these inhumane practices and situations, the Pomaks faced with a third tragedy during the Second Balkan War: the compulsory Christianization. Inhuman practices carried out on the Pomaks during the Balkan Wars (1912-1913) such as the collective migration, the massacres and the compulsory Christianization, constitutes the subject of this paper. The documents reached in Bulgaria and in Turkey, the folk songs of Pomaks and the memories of some witnesses constitute the material of this work.

* Prof. Dr. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Bulgar Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ George Finlay, İçinde: J. McCarthy, *Smirt i izgnaniye. Etničesko proçistvane na osmanskite müsülmani 1821-1922*, (Sofia, 2010), s. 20.

Giriş

Balkanlarda ortaya çıkan Hıristiyan milliyetçiliğinin beslendiği en önemli kaynak, dışarıda üretilen ve çeşitli yardım projeleri çerçevesinde halka sunulan nefret duygusudur. Siyasi amaçlarla çok başarılı bir şekilde uyandırılan ve yönlendirilen bu nefretin hedefinde, yok edilmesi gereken büyük bir düşman vardır. Kölelik sistemini hiç yaşamayan Hıristiyan Balkan halklarının temsilcilerinin, kendilerini ‘Türk boyunduruğu altında yaşayan’² ‘köleler’³ olarak hissetmesi ve bundan sorumlu gösterilen Osmanlı devletine karşı ayaklanması için farklı yöntemler uygulanmıştır. Propaganda araçları olarak resim sanatı ve edebiyat devreye sokulmuş, mitoslar yaratılmıştır. Osmanlı yönetiminin ve Türklerin/Müslümanların kötü imajını içeren eski ve yeni birçok gerçek dışı resim ve tablonun⁴ önemi ve halk üzerindeki olumsuz etkisi 19. yy.’ın ikinci yarısında hiç olmadığı kadar artmıştır. İstanbul’da ve Romanya’da çıkartılan Bulgar gazeteleri Türklerin; Bulgarları/Hıristiyanları yok etmek için hazırlık yaptığına yönelik ve buna benzer birçok asılsız haber üreterek⁵ halk üzerinde gereken korkuyu yaratmış ve halkı kendini düşmandan koruyabilmesi için hazırlık yapması konusunda ikna edebilmiştir.⁶ Söz konusu yöntemlerle Balkanlardaki Hıristiyan halklarında uyandırılan milli duygulara, hoşgörüden çok uzak, acımasız, ‘ırkçı’⁷ özellikler kazandırılmıştır. Bireye aşılana yoğun nefret⁸, sadece Osmanlı devleti veya Osmanlı yönetimini değil, Müslüman olan herkesi kapsamıştır. Böylece Bulgarlar için dünkü komşu, yüzyıllar boyu huzur içinde yaşadığı, iyi ve kötü günlerini paylaştığı komşusu, sadece Müslüman olduğu için acımasızca yok edilmesi gereken bir düşmana dönüşmüştür. Müslümanı öldürmek, iyi bir Hıristiyanın dini göreviymiş gibi benimsetilmiştir.⁹ Halka, yaratılan üstünlük duygusundan beslenen radikal bir ırkçılık aşılansın, Müslüman unsurunun yok edilmesini sağlayacak uygun psikoloji ve isyan ortamı hazırlanmıştır.

Rusya’nın, Bulgar kilisesinin ve Bulgar komitelerinin onlarca yıl süren faaliyetleri sonucunda, bugünkü Bulgaristan’ın bulunduğu Osmanlı topraklarının çok dar bir coğrafyasında 1876 yılında patlak veren ve Bulgar tarihine 1907 yılından itibaren Nisan Ayaklanması¹⁰ adıyla geçmiş olan isyan sırasında sıradan Bulgar halkının Türklere/Müslümanlara karşı gerçekleştirdiği acımasız ve insanlık dışı muamele,¹¹ propagandanın halkın belleğinde ne kadar derin iz bıraktığının bir göstergesidir¹².

² K. İreçek, *İstoriya na bulgarite*, (Sofia, 1978), s. 478-522.

³ Kendini ‘köle’ hisseden bir topluluğun, Türklere karşı mücadelesinde gerçek köleliği aratmayacak yöntemler kullanması beklenir. Bulgarlar esir olarak aldıkları Türk kadın, çocuk ve yaşlı erkeklere, kendilerinin hiçbir şekilde yaşamadığı acıları, Katolik Kilisesi’nin, batılı ve Slav ressamaların tablolarında resmedilen sahneleri yaşatmışlardır. Bu konuda bkz.: Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsü’nün Hatıraları. Tarihçe-i Vak’a-i Zağra*, (İstanbul, 2007), s. 42, 81, 124, 190-191; J. McCarthy, *Smirt i...*, s. 94-110; M. Şeref, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti* (Ankara, 1934), s. 25-34.

⁴ M. Baleva and U. Brunnbauer, *Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?) s. 76-77, 140-141.

⁵ K. İreçek, *İstoriya na ...*, s. 518-51, 520.

⁶ İv. Hacıyski, *Bit i duşevnost na naşiya narod*, (Sofia, 1995), s. 290-291.

⁷ J. McCarthy, *Smirt i...*, s. 18.

⁸ İv. Hacıyski, *Optimistiçna teoriya na naşiya narod*, (Sofia 1997), s. 342.

⁹ M. Şeref, *Bulgarlar ...*, s. 26.

¹⁰ A. Vezekov, “Noviyat debat za bataşkoto klane. İstoriografski aspekti”. İçinde: *Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?), s. 115.

¹¹ Bkz. J. McCarthy, *Smirt i...*, s. 75, 81, 82. J. McCarthy’ye göre, bu isyan sırasında 1000 kadar masum Türk öldürülmüştür; U. Brunnbauer, “Etniçeski mestnosti: Batak kato ...”, s. 96; Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsü’nün Hatıraları...*, s. 190-191.

¹² Ünlü Bulgar sosyologu ve halk psikolojisi uzmanı Hacıyski’ye göre Bulgarlar için Nisan Ayaklanması sırasında Türkler bir komşu, bir vatandaş, bir insan, bir baba, bir kardeş veya bir oğul değildi, en kutsal nefret ve kan susamışlığı ile bilenmiş kılıncın ucuyla kesilmesi gereken ‘lahanalardı’. İşler öyle bir duruma gelmişti ki, Bulgar esnafı çarpışmalar esnasında karşısına çıkan sadece asker veya gönüllüleri değil bu olaylarla alakası olmayan Türkleri de hiç vicdan azabı çekmeden, hatta belli bir gururla öldürüyorlardı. İsyanı duyuracak olan mektupları öldürülen ilk Türk kurbanının kanyla kaşetlemek için parmaklarını zavallının kanına batıran kişilerin hareketleri

Rusya tarafından hazırlanan bağımsızlık mücadelesinin fikir mimarlarının amacının, Müslümanlardan arındırılmış¹³ topraklar üzerinde bir ülke kurmak olduğuna ilişkin korkunç gerçek, isyan sırasında su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Zaten Rusya'nın ve Yunanların Müslüman halkı başarıyla yok etme konusundaki tecrübeleri, devlet kurma çabasında olan Bulgarlar ve diğer Balkan halkları için "iyi" bir örnek teşkil etmektedir.¹⁴

Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sırasında Rus ordusu ve Bulgarlar tarafından işgal edilen Osmanlı topraklarındaki sivil Müslüman halka uygulanan yağmalama, namusa saldırı, zorunlu göç, katliam ve soykırım, Türklerin uzun süren o olağanüstü dini hoşgörüsünün karşılığını alamadığını, aksine, bunun için çok ağır bedeller ödendiğini göstermektedir.¹⁵ Genel olarak Türkleri kapsayan 93 Harbi bozgununa¹⁶ sadece Kuzey Bulgaristan'da ikamet eden Pomaklar maruz kalmıştır. Bulgaristan Prensligi kurulduktan sonra da 'Türk kölelik sistemiyle' ile ilgili iddialardan vazgeçilmemiştir. Bu şekilde Bulgaristan, savaş sırasında ve sonrasında yapılan katliamlar ve bozgunlar konusunda kendini haklı çıkarılmaya çalışırken, daha sonrasında da Osmanlıdan bulunacağı toprak taleplerinde 'Balkanları işgalciden kurtarma', 'Makedonya ve Trakya'daki Bulgarları Türk köleliğinden kurtarma' gibi sloganlardan çok yararlanacaktır.¹⁷ Nitekim Bulgaristan, 1886'da Doğu Rumeli'yi almayı başarmış ve bununla yetinmeyerek Ayastefanos Antlaşması'nın öngördüğü topraklarda hakimiyet kurabilmek amacıyla Makedonya ve Edirne vilayetlerinde ikamet eden Bulgarlara çeteler kurduştur.¹⁸ Pomaklar, tüm Müslüman halk gibi, bu dönemde çetelerin yaptığı baskınlar ve çıkartılan isyanlar (örneğin 1902-1903) sırasında katliamlardan çok büyük zarar görmüştür.¹⁹

Balkan Savaşları ve Propaganda Araçları

Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'la yaşadığı anlaşmazlıkları ortadan kaldırdıktan sonra, Balkan Savaşı'nın ilan edildiği 8 Ekim 1912 yılından çok öncesinde dönemin tüm propaganda araçlarını seferber ederek, halkta Müslümanlara karşı nefret uyandırmıştır. Makedonya topraklarındaki Bulgar çeteleri, daha 1912 yılının ilk aylarında etnik temizlik tatbikatına çıkmış ve birçok Pomak köyüne saldırarak çok sayıda erkek öldürmüştür.²⁰ Savaş psikolojisi yaratan yöneticiler, iç ve dış kamuoyu-

halkı hiç şaşırtmamıştı. Hatta bu aşırı davranışlardan etkilenen bir Bulgar, boğazlanmış bir Türkün fişkırın kanından içecek kadar kendinden geçmiştir. Bkz.: İv. Hacıyski, *Bit i duşevnost na...*, s. 387. Ne yazık ki, bu mektup o kadar önemsenmiştir ki, Bulgar tarih bilimine 'Kanlı Mektup' olarak girerek tüm okul tarih kitaplarında sürekli yer almıştır. Önemli bir belge olarak kabul edilen 'Kanlı Mektup' bugün de bazı okul programlarına dahil edilerek yediden yetmişe her Bulgar tarafından bilinmekte ve gururla söz edilmektedir.

¹³ J. McCarthy, *Smırt i...*, s. 83-110.

¹⁴ Aynı eser, s. 12-73.

¹⁵ Aynı eser, s. 18; M. Şeref, *Bulgarlar ve...*, s. 25, 27-30, 33.

¹⁶ Bilal N. Şimşir'e göre, yedi ay süren bu savaşta bir milyon kadar Rumeli Türkü göç etmek zorunda kalmış, yaklaşık yarım milyon Türk de hayatını kaybetmiştir. Bkz. Şimşir, B. *Bulgaristan Türkleri...*, s. 218; J. McCarthy, *Smırt i...*, s. 83-110; M. Şeref, *Bulgarlar ve ...*, s. 25, 27-30, 33, 37; Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları...*, s. 231.

¹⁷ '(...) Savaşın, 'Trakya ve Makedonya'daki kardeşlerini yüzyıllar süren işgalden kurtarmak amacıyla ilan edildiği' öne sürülmektedir. Bkz.: N. Nedkova - E. Petrova, "Hristo G. Minçev za ...", <http://kanchogeorgiev.blogspot.com/2012/09/blog-post.html> (Erişim, 30 Mart 2013). İvan Hacıyski'ye göre, Bulgar tarihinde çok sayıda yanlış anlama mevcuttur ve tarihe yerleşmiş 'beş yüzyıllık karanlık Türk köleliliği' gibi klişeler, tarihçilerin cehaletinden kaynaklanmaktadır. Bkz. İv. Hacıyski, *Optimistiçna teoriya na...*, s. 338.

¹⁸ B. Şimşir, "Rumeli'den Anadolu'ya Dalga Dalga...", s. 71.

¹⁹ M. Şeref, *Bulgarlar ve ...*, s. 44-45; F. Balkan, İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan'ın Hatıraları, (İstanbul, 1998), s. 8-9. Sv. Eldirov'a göre, 1905-1906 yıllarında Makedonya'daki Yunan çeteleri Bulgarlara karşı saldırı düzenlemiş ve buna misilleme olarak Bulgaristan topraklarında yaşayan Yunanlara aynı baskınlar yapılmıştır. Bkz. Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na voyna...*, s. 84.

²⁰ Örneğin Nevrokop'a bağlı Ablanitsa köyüne Şubat 1912'de peş peşe yapılan üç saldırı sonucunda 125 erkek yakalanarak kurşuna dizilmiştir. Yakın Bulgar köylerinden olan çeteciler, Jijevo köyünü ateşe vererek birkaç

nun desteğini sağlayabilmek için Mayıs ayında Sofya'da, Makedonya Hıristiyanlarına destek vermek amacıyla Bulgar aydınlarının da katıldığı büyük bir miting düzenlemiştir.²¹

Çar Ferdinand 8 Ekim 1912 tarihli manifestosuyla, 'Balkan kölelerinin gözyaşlarının silinebilmesi' ve 'Türkiye'deki Hıristiyanlara yardım edilebilmesi' için Bulgarları, 'kan ve din kardeşlerini', 'Hıristiyanları' 'kutsal göreve' davet ederken, 'Hıristiyanların insan hakları' uğruna Osmanlı Devleti'ne açtığı savaşı 'haçın hilale karşı' savaşı olarak nitelendirir.²² Bulgar kilise yönetimine göre, 'Balkanların haçlı seferi' sırasında 'aşağılanmış haçın dirilişi' gerçekleştirilecektir.²³ Aylarca buna hazırlanan tüm Bulgar halkı, 'asırlarca sürmüş Osmanlı kölelik döneminde yaşanan kötülöklere' karşılık Türklerle savaşma, Makedonya'yı kurtarma ve Bulgarların yaşadığı diğer toprakları Bulgaristan'a katma konusunda fanatik bir heyecana kapılır.²⁴ 93 Harbi sayesinde başkalarının mal mülküne nasıl sahip olduğunu unutamayan Bulgar halkı²⁵, 'kardeşlerini kurtarmaktan' çok²⁶, savaşın yaratacağı yeni fırsatlardan dolayı²⁷ öylesine büyük bir coşkuya kapılmıştır ki, başkentte ve başka bazı kasabalarda sokaklara dökülür, haberi coşkuyla kutlar, mutluluktan gözyaşı döker.²⁸ Ülke sınırları dışında yaşayan, komitacılık yapan ve sadece Müslümanlara değil, aylar öncesinde Yunan ve Sırp 'kardeşlerine' karşı da saldırılar düzenleyen, 93 Harbi'nde ve sonrasında Türkleri katlederek mallarını gasp eden, savaşı yalnız kendi çıkarları ve arzuları için fırsat bilen çok sayıda Bulgar, bu 'haçlı seferine'²⁹ katkılarda bulunmak arzusuyla Bulgaristan'a akın ederek, Makedonya ve Edirne çetelerine katılır.³⁰

çocuk ve yaşlı kadın dışında tüm halkı öldürmüş, yakında bulunan Koçan, Vilkosel gibi başka Müslüman köyü sakinleri de bu saldırılardan zarar görmüştür. Bkz. İ. İmam - S. Kondareva, *Ablanitsa prez...*, s. 141-153.

²¹ Düzenleme Komitesi Başkanı İvan Vazov'dur. S. Aydın, "Balkan Savaşı Öncesi Bulgarların Savaş Hazırlıkları", *Türk Yurdu*; 303, Kasım-2012, s. 62-63; Türklere karşı beslediği son derece olumsuz duygularıyla bilinen, o döneme kadar olduğu gibi Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında da Bulgarların aşırı şoven hislerini doruk noktasına yükselten ve kan kokan şiirler kaleme alan Vazov'la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Z. Zafer, *Yeni Bir Bakı Açısıyla İvan Vazov*, (Ankara, 2009), s. 47-56; Vazov'un Balkan Savaşları konusunda yazdığı şiirleri için bkz. *Litsata na voynata. Sto godini Balkanski voyni*, (Sofia, 2012).

²² P. Kişkilova, *Balkanskite voyni po stranitsite na bılgarskiya pečat 1912-1913*, (Sofia, 1999), s.40-41; D. Azmanov, *Moyata epoha 1878-1919* (Sofia, 1995), s. 95.

²³ x

²⁴ D. Azmanov, *Moyata epoha...*, s. 90. Bu aşırı heyecan sonucunda Müslümanlara yaşatılanlar konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. S. Bozov, *V imeto na imeto I* (Sofia, 2005);

²⁵ J. McCarthy, *Smirt i ...*, s. 94, 95, 96 .

²⁶ 'Türk esareti' ile ilgili iddialar, Balkan ülkeleri kurulduktan sonra Hıristiyanlara sistematik olarak hatırlanmıştır. Amaç 'işgalcileri' Balkanlardan kovma niyetini topluma ve dış güçlere kabul ettirmektir. Müslümanlara karşı uygulanan gasp ve etnik temizlik de milli kurtuluş sürecinin bir parçası olarak gösterilmektedir.' G. Zelengora, "Balkanskata vojna-masova smirt i etniçesko proçistvane"; pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013);

²⁷ Bulgar tarihçilerini, tarihi doğru ve mantıklı incelemeye davet eden İvan Hacıyski'ye göre yoksul Bulgarlar, 93 Harbinde göç eden Türklerin sayesinde toprak sahibi olabilmişlerdir. Bkz.: İv. Hacıyski, *Optimistiçna teoriya na...*, s. 344; Savaşı heyecanla karşılayan Balkanlardaki Hıristiyanlar yanılmamıştır. Trakya'da, Makedonya'da, işgal edilen tüm Osmanlı topraklarında yaşayan Müslüman halkın ve Yahudilerin mal ve mülkü gasp edilmiştir. Bkz.: J. McCarthy, *Smirt i ...*, s. 179, 181, 183, 185-186; G. Zelengora, "Balkanskata vojna-masova..."; pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013); D. Azmanov, *Moyata epoha...*, s. 95, 122; Hr. Silyanov, *Pisma i izpovedi na edin çentik. Spomeni ot Strandja, ot Vitoşa do Gramos*, (Sofia, 1984), s. 491, 502-503, 519.

²⁸ D. Kazasov, *Vidyano i preživjvano 1891-1944*, (Sofia, 1969), s. 155; Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 490, 502, 519.

²⁹ L. Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. T. Güney (Ankara, 2012), s. 409.

³⁰ 17 Eylül 1912 tarihinde Çar Ferdinand'ın emriyle kurulan bu Bulgar çetelerinde, Osmanlı Devleti sınırları içinde yer alan Makedonya ve Trakya bölgelerinden çok sayıda Bulgar, 300 kadar Ermeni, Slav ülkeleri, Romanya ve bazı Batı ülkesinden gelen gönüllüler de yer almaktadır. Bunlar, savunmasız sivil halka karşı işledikleri soygun, yıkım ve toplu katliamlarla adlarını tarihin kara sayfalarına yazdırmışlardır.

Bu nedenle Osmanlı-Rus Savaşı'nın olduğu gibi, Birinci Balkan Savaşı'nın da iki yüzü vardır. Birincisi, dört Balkan ülkesinin askeri güçlerinin Osmanlı Ordusuna karşı yaptığı savaştır. İkincisi ise, sayıları 93 Harbi'nden çok daha fazla olan gönüllülerin, çetecilerin, komşu Hıristiyanların ve hatta askerlerin savunmasız Müslüman halka, çocuk, kadın ve yaşlılara karşı giriştiği acımasız ve kurnalsız, gasp, sürgün, etnik temizlik ve soykırımı öngören³¹, taş üstünde taş bırakmayan acımasız bir savaştır.³² Ulf Brunnbauer'e göre, çoğunlukta Müslümanların yaşadığı coğrafyada yapılan bu korkunç savaşı 'kurtarıcı'³³ olarak değerlendirmek, büyük bir hayal gücünü gerektirmektedir.³⁴ Balkan Savaşı'nda muhabir olarak yer alan bir İsveç subayına göre de, 'Türk düşmanlığı bu savaşta, disiplin yönetmeliğinden ve cezalardan çok daha fazla işe yaramıştır'.³⁵ Buraya kadar sözü edilen yöntemlerle öyle bir ortam yaratılmıştır ki, Bulgar bilim adamları albaylar gibi düşünmeye, şairler ise ölüm ile ilgili coşkulu şiirler yazmaya başlamıştır.³⁶ 'Bir Süngüye Beş Kişi' adıyla ün kazanan, Bulgarları adeta insan avına çıkmaya davet eden insanlık dışı kartpostal serisi, Filibe'de bir yayınevi tarafından özel olarak basılmış ve hem savaştakilere dağıtılmış hem de her yerde satışa sunulmuştur.³⁷

Pomaklara Karşı Uygulanan Soykırım ve Bozgun Göç

Savaşın ilan edildiği bu son derece gergin ortamda Pomakların çok azı yerlerini terk edip Osmanlı ordusundan önce veya orduyla birlikte güneye, oradan da Anadolu'ya ulaşabilmiştir. Onlar memleketlerinde kalmak istemişlerdir, kalmak zorundaydılar, çünkü askerlik durumundaki erkek nüfusun bir bölümü Osmanlı ordusunda görev yapmakta, diğer bölümü ise Kuzey Bulgaristan'daki askeri esir

³¹ Zelengora'ya göre Balkan Savaşları sırasında Bulgaristan'ın eski topraklarında ve savaş sırasında elde ettiği coğrafyada yaşayan Müslümanlara karşı yapılan etnik temizlik, bazı Türk ve Batılı tarihçileri tarafından nüfuz kayıtlarının temelinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda ortaya çıkarılmıştır. Zelengora, etnik temizlik ile ilgili gerçekler, Bulgar nüfuz istatistikleri tarafından da kanıtlandığını belirtmektedir. Bkz.: G. Zelengora, "Balkanskata...", pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013). Reşit olmayan Hristo Minçev, çetesine ulaşmak üzere iki Bulgar gazeteci, iki Rus ve bir Polonyalı ile birlikte Kırçali'den güneye doğru ilerlerken, köylerde gördükleri terk edilmiş yaşlılardan ve bebeklerden, Minçev ve yoldaşlarının gösterdikleri acımasız davranışlardan, yollarda gaddarca öldürülmüş yaşlı erkek ve kadınlardan, çok sayıdaki cesetten söz etmektedir. Bkz. N. Nedkova and E. Petrova, "Hristo G. Minçev za..." kanchogeorgiev.blogspot.com/2012/09/blog-post.html (Erişim, 30 Mart 2013).

³² Azmanov anılarında, Trakya'dan geçen Bulgar Ordusu mensuplarının ve dünkü Bulgar köylüsünün, Türkler tarafından terk edilen çiftliklerdeki erzak, makine, bina gibi her şeyi yok ettiğini (Perde, lazımlık, dikiş makinesi gibi gereksiz şeyler bile evlerden alınmaktadır.) anlatırken bu olağanüstü durumu 'yıkıcı iblis' ifadesiyle nitelendirir. Edime'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinden hemen sonrasında olanları anlatırken, disiplini sağlamaktan sorumlu General Georgi Vazov gibi önemli görevde olanların bile yağmalamaya karşı çıkmadığı anlaşılmaktadır: 'Generale saygılarını iletme üzere sırada bekleyenler, verdikleri emek ve can kaybına karşılık ödülleri almaya başlamışlardı. Topun önünde oturan bir top arabacısı büyük bir duvar saati kucaklamıştı, sonlarda bulunan başka bir topun arabacısıysa katlanmış kırmızı ipekli bir yorgan üstünde oturuyordu... Vazov, 'hayatın bu manzarasına' kızmadı. Bana dönerek şunları söyledi: 'Ben, eskiden önderlerin ele geçirilen kalelerde askerlerin üç gün boyunca soygun yapmalarına neden izin verdiklerini anlıyorum.' D. Azmanov, *Moyata epoha...*, s. 95, 122. Türk kaynakları da, General Vazov ve diğer üst düzey askerlerin izin verdiği o korkunç yağmalama ve cinayetler Edirne'de günlerce sürdüğünü belirtmektedirler.

³³ Eskiden olduğu gibi günümüzde de hemen hemen tüm Bulgar tarihçiler, Müslümanlara soykırım öngören ve yaşatan bu korkunç savaşı "kurtarıcı" olarak nitelendirmektedir.

³⁴ U. Brunnbauer, "Etničeski mestnosti: Batak kato ...", s. 94.

³⁵ L. E. Volke, Vpeçatleniyata ot bilgarskiya front prez esenta na 1912 g. na švedskiya ofitser August Stakelberg, www.100godini-balkanskivoini.bg/Publikacii/Artocles/Article0006.html (Erişim 04 Nisan 2013).

³⁶ Sv. Eldirov, "Bilgarskata pravoslavna ...", http://harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html (Erişim, 30 Mart 2013). Z. Zafer, *Yeni Bir Bakış...*, s. 47-53.

³⁷ G. Dinç, *Mehmed Nail Bey'in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*, (İstanbul, 2008), s. 92-97. L. Troçki, Bulgar askerlerinin sadece çarpışma sırasında değil, esir aldıkları Türk askerlerini de bu şekilde süngüyle öldürdükleri konusunda bilgi vermektedir. Bkz.: L. Troçki, *Balkan Savaşları*, çev. T. Güney (Ankara, 2012), s. 410-411.

kamplarında tutulmaktaydı.³⁸ Müslümanlara karşı nefret duygularıyla dolu Bulgar çetecileri, gönüllüler ve hızla ilerleyen Bulgar ordusuna bağlı bazı askerler, geçtikleri yerlerde savunmasız, yaşlı kadın, erkek ve çocuklara yönelik toplu katliam, yıkım ve saldırılar düzenleyerek,³⁹ bu toprakları yurt sayan Pomakları topluca göçe zorlamışlardır. Müslümanlara karşı başlatılan bu gerçek 'haçlı seferi' sırasında sadece çarpışmaların yapıldığı yerleşim merkezleri değil, başka birçok köy de yerle bir edilmiş, halk ise topluca katledilmiştir. Bulgarların saldırılarına maruz kalan Rodoplar'daki savunmasız halkın durumu, vicdan sahibi bazı Bulgar Generallerin raporlarında da yer almaktadır.⁴⁰ Çeteciler, bu savaşı 'Ya biz, ya da onlar' şeklinde görmekte ve tüm Müslümanların yok edilmesini gerektiğine inanmaktadırlar.⁴¹

Halkı zorunlu göçe yönlendirmek için her Pomak köyü, yakın köylerdeki Bulgarlardan oluşturulmuş çeteler tarafından basılır, soygunlar gerçekleştirilir, Pomakların namusuna ve gururuna yönelik saldırılar düzenlenir, katliamlar yapılır. Evlerini, yörelerini terk etmeyen halka, köylerinin yakılıp kendilerinin de katledileceği yönünde haberler ulaştırılır.⁴² Çeteci Silyanov da 'Evlerini terk etmek istemeyen Türkler sık sık toplu olarak cezalandırılırdı'.⁴³ şeklinde yazar. Halka her şeyini bırakarak, panik içinde göç yolunu⁴⁴ tutmaktan başka seçenek bırakılmaz.⁴⁵ Ama ne yazık ki yalnız çeteciler değil, Bulgar, Sırp ve Yunan askerleri de geçtikleri yol üzerindeki birçok Müslüman köyünü yerle bir eder, korkunç zulümler yapar.⁴⁶ Rus muhabiri, geleceğin ünlü siyasetçisi Lev Troçki, Birinci Balkan Savaşı'nın en başında, Rodop Dağları'ndaki Bulgar kuvvetlerinin bir Pomak köyünü top ateşine tutarak, o köydeki evleri, çiftlikleri, insanları, hayvanları, kadınları, çocukları yani herkesi ve her şeyi yok ettiklerini yazar.⁴⁷

Osmanlıya savaş açan tüm Hıristiyan ülkelerin Müslüman köy halkına karşı kitlesel bir katliam başlattığını belirten J. McCarthy, bu acımasız kıyımı 'ırk savaşı' olarak nitelendirmekte ve sayı bakımından en kalabalık olan Bulgar çetecilerinin, diğerlerine nazaran daha acımasız ve korkunç olduğunu ifade etmektedir. Ardından Sırp ve son olarak da Yunan komitacıları sıralamaktadır.⁴⁸ Söz konusu

³⁸ Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na vojna...*, s. 108.

³⁹ İ. Yalimov, *İstoriya na turskata obštност v Bulgariya*, (Sofia, 2002), s. 101-103.

⁴⁰ Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na vojna...*, s. 109.

⁴¹ Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 519, 490, 502; Balkan Savaşları sırasında Müslüman halka karşı yapılan mezalim ile ilgili bkz.: Alp, İ., *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, (Ankara, 1990).

⁴² U. Karpaç, *İstoriya za razvitiето na Ljnitisa*, (Ljnitisa, 2012), 12-14; S. Bozov, *V imeto na...*, s. 10-15.

⁴³ Çeteci Hr. Silyanov Türklerin, subay ve askerleri evlerinde misafir etmek zorunda kaldıklarını, bu askerlerin ev sahibinin gözleri önünde karısının ve kızlarının ırzına geçtiklerini alaycı bir üslupla anlattıktan sonra şöyle bir olaya yer vermektedir: 'Dün akşam Bulgar çeteciler ve köylülerden oluşan bir guruba denk geldik. Bunlar Lerinliydi ve işini iyi yapıyordu. Ovadan dönüyorlardı, ellerinde fener vardı. Aralarında, anlamlı bir şekilde gülümseyen ve memnun bir yüz ifadesine sahip Armensko'dan Spiro da vardı. 'Spiro Ağabey, nasıl, artık öcünü alabildin mi, yoksa henüz alamadın mı?', diye sordum. 'Öcümü biraz aldığım söylenebilir.' Spiro bana, bu öcün tam olarak ne gibi şeyleri içerdiğini söylemek istemedi, ancak bazı arkadaşlarım İlya'yı bir kenara çekerek, her şeyi anlattırdılar. Neokazi köyündeki Türk mahallesine saldırıp ateşe vermişler, 30 kadar Türkü silahla veya boğazını keserek öldürmüşlerdi.' Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 516; M. Şeref, *Bulgarlar ve ...*, s. 47-48, 53.

⁴⁴ U. Karpaç, *İstoriya za...*, s. 14-15.

⁴⁵ Zelengora, G. "Balkanskata vojna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725(26.03.2013).

⁴⁶ Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 490, 491, 519; L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 339-340, 409; N. Haytov and Sl. Diçev, *Minaloto na Yavorovo*, www.promacedonia.org/nh/nh_manastir_1b.htm#14 (Erişim 04 Nisan 2013).

⁴⁷ Troçki, sansürden sorumlu Bulgar yazarı Petko Todorov'a yazdığı mektubunda şunları soruyor: 'Savaşın ta en başında, Rodop mıntıkasındaki kuvvetlerinizi top ateşine tutarak bir Pomak köyünü, o köyde bulunan herkesi, her şeyi - evleri, çiftlikleri, insanları, hayvanları, kadınları, çocukları - yok ettiklerini belki bilmiyorsunuzdur? (...) Ama Pomaklara karşı ortaçağı andıran bu misilleme hareketine ilişkin bir haberi, sizin askeri sansür kurulunuzun, tamamıyla sansür ederek yollanmasına izin vermediği gerçeği; o zaman daha bu suç herkesin kafasında tazeliğini, etkisini korurken, yeterince sert bir şekilde kınanıp gerekli uyarıların yapılmadığı gerçeği olduğu yerde duruyor (...)' L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 409. NOT: Alıntılar, çeviri kitabından olduğu gibi verilmektedir.

⁴⁸ J. McCarthy, *Smirt i...*, s. 170-172; Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 491, 519; Türk düşmanlığı konusunda bkz.: M. Şeref, *Bulgarlar ve ...*, s. 59, 62.

nefret ve açgözlülük birçok köyü haritadan sildirmiş, halkı yok etmiştir.⁴⁹ Yağmalama, ırza geçme, katliam gibi tehlikelerle karşı karşıya olan savunmasız kadın, çocuk ve yaşlı Müslüman halkın yaşadığı bu 'bozgun göç'⁵⁰, tarih boyu Türklerin başından geçen en zor ve korkunç göçler arasında yer almaktadır.⁵¹ Bulgar Sansür⁵² Komitesi Başkanı olan yazar Petko Todorov'a seslenen Lev Troçki'nin vicdanı adeta haykırmaktadır:

Savaşınızı, barbarlığa karşı medeniyet için yapılan bir haçlı seferi diye tarif ettiniz. Kalemlerinizi ve makaslarınızla, göndermek istediğimiz bütün telgrafları ve yazıları bu iki kategoriye uydurmak için büyük gayret gösterdiniz. Ama şimdi Avrupa, o haçlı seferi ordusunun geçtiği yolun, kültürden nasibini almış bir insanın, hissetme ve düşünme aczi yaşamayan herkesin tüylerini ürpertecek, midesini bulandıracak suçların izleriyle kaplı olduğunu öğrenecek.⁵³

Müslüman topluluklara karşı soykırım yapan Bulgar ordusu⁵⁴ mensuplarıyla ilgili bilgilere, asker olan Bulgar görgü tanıklarının anılarında da rastlamak mümkündür. Sl. Diçev'e göre Arda boyundaki bölgede geri çekilen Türk ordusu tarafından iki Bulgar askerinin gözlerinin çıkarılmasına çok kızan Binbaşı Dolapçev, köylerde yaşayan ve neden olarak ileri sürülen olayla hiç ilgisi olmayan Pomak halkına katliam yapılmasını emretmiştir:

İlerleyen güçlere herkesin kılıçtan geçirilmesini, köylerde taş üstünde taş bırakılmamasını emretti. Bu gecedeki manzara en korkunçtu. Gözlerimizin önünde onlarca köy ve mahalle yanıyor, köpekler havlıyor ve uluyor, büyük baş hayvanlar böğürüyor, atlar kişniyor, çocuklar ağlıyordu; kadın ve silah sesleri duyuluyordu. Bu manzara yirmi dört saat sürdü.⁵⁵

Osmanlı tarihinin 'Hıristiyan kanına batırılan kılıcın ucuyla yazıldığını'⁵⁶ öne süren Bulgar komitacı Silyanov, Müslüman halka yapılan tüm uygulamaları haklı bir misilleme olarak nitelendirerek, korkunç itiraflarda bulunmaktadır:

Doğu ve Kuzeydoğuda Türklerin evleri, samanlıkları, köyleri yanıyor: orada bizim köylümüz, çetecimiz, Yunan çetecisi ve belki de Yunan askeri misilleme yapıyordu. (...) Ben düşmanın bozguna uğratılması ve aşağılanmış olması durumuyla alay ediyordum. Daha ötesinde karşıma çıkan Türk ailelerin oluşturduğu manzara da benim alaycı tavrımı yok etmedi. Erkek, kadın ve

⁴⁹ Bkz.: G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013); M. Şeref, *Bulgarlar ve ...* s. 47-48, 50-51.

⁵⁰ B. Şimşir, *Bulgaristan Türkleri...*, s. 218; Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 490-491, 502-503, 504, 516,519; G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013); U. Brunnbauer, "Etničeski mestnosti..." s. 96.

⁵¹ Bu konuda Troçki şunları belirtmektedir: 'Korkunç bir durum! Bazen, sivil Türk köylülerin nedensiz yere öldürüldüğünü, mallarına mülklerine el konulduğunu, karılarının, çocuklarının açlığa terk edildiğini görünce, doğrusu insanın yüreği parçalanıyor. Radovişte ile İştup arasında yaklaşık 2000 Türk göçmen, çoğu da kadın ve çocuk, açlıktan öldüler, sahiden açlıktan. (...) Kafası parçalanmış yetmişlik bir adam, açlıktan ölen binlerce kadın ve çocuk, yozlaşıp eşkıya çetelerine dönüşen ihtilalcı partizanlar, soyguncuların koruyucusu olan bir polis müdürü - kurtarılan bir bölgedeki hayatın sunduğu tablo işte bu.' L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 399-400.

⁵² Balkan savaşları sırasında Bulgaristan'dan gazetecilere ve yabancılara uygulanan katı sansür konusunda bkz. L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 407; L. E. Volke, *Vpeçatleniyata ot...*, www.100godini-balkanskivoini.bg/Publikacii/Artocles/Article0006.html (Erişim 04 Nisan 2013).

⁵³ L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 409.

⁵⁴ Pomaklara ait 'Şükrü Paşa Koltuğa Oturmuş...' şeklinde başlayan ve 66 mısradan oluşan anonim halk türküsü de bu olaylara tanıklık etmektedir: 'Bulgarlar geldi/Nevrokopa'a ulaştı/Yukarıya doğru yürüdü/Yukarıdaki köylere gitti/Ve Ljnitza'ya vardı /Yaşlısını gencini öldürdü...' Kaynak kişi: Mustafa Murat, 1932'de Nevrokop'a bağlı Kornitsa köyünde doğdu. 1991'de göç etti. Derleme 6 Temmuz 1995'te Karaağaçlı-Manisa'da Zeynep Zafer tarafından yapılmıştır. Türkü hiçbir yerde yayımlanmamış ve kaydı Zeynep Zafer'in özel arşivinde bulunmaktadır.

⁵⁵ N. Haytov and Sl. Diçev, *Minaloto na...*, s. 403, www.promacedonia.org/nh/nh_manastir_1b.htm#14 (Erişim 04 Nisan 2013).

⁵⁶ Hr. Silyanov. *Pisma i...*, s. 491.

çocuk, genelde kadın ve çocuk, Lerinden ve Kayalar civarındaki zarar gören köylerden muhacirler, su birikintisi içinde duruyor ve yağmurun altında, ıslak, bedenlerine yapışmış pamuklu şalvarlar içinde soğuktan titriyordu. Yanlarından geçerken fenerlerin loş ışıkları altında bize dikilen aptal ve çaresiz bakışlarını görebiliyorduk.⁵⁷

Göçe zorlanan⁵⁸ Pomaklar; can kaybı,⁵⁹ tehlikeler ve korkularla dolu Güneye doğru yaptıkları yolculuktan sonra⁶⁰ Ege kıyılarına varınca, kaçabilecekleri tek yer olan Anadolu'ya ulaştıracak tüm köprü ve yolların kesildiğini öğrenirler. Farklı kaynaklara göre, orada bir haftadan bir aya kadar süren zor bekleyişten sonra, Bulgar yetkililerden gelen emir üzerine açlıkla dolu ve ümitsiz geri dönüşleri başlar. Ancak memleketlerinde, yıkılmış veya soyulmuş evleriyle karşılaşılır.⁶¹ Çeteciler ve Bulgar komşu köylüleri, göçmenlerin dönmesi halinde kış şartlarına dayanamamaları için ellerinden gelen her şeyi yapmıştır. 1912-1913 kış mevsiminde Rodoplar'daki Pomakların karşı karşıya kaldığı felaket konusunda Bulgaristan İçişleri Bakanı'na ve Filibe'deki Metropolit Maksim'e gönderilen az sayıdaki rapordan anlaşıldığı üzere, Pomakların yaşadığı bölgelerde büyük anarşi hakimdir ve halk insanlık dışı uygulamalara maruz kalmaktadır. Kadınlar yakılmış köylerde aç ve çıplaklar. Ayrıca, Bulgarlar tarafından kaçırılıp namuslarıyla oynanmaktadır.⁶² Bölgedeki otuz üç köyün toplam 3970 evinden 1555'i yakılmış ve ayakta kalan bomboş evlerde, birkaç aile tek odada sadece sırtındaki giysilerle yaşamak zorunda bırakılmıştır. Ama bu durumdayken bile Bulgar hırsızların hedefi olmaktan kurtulamamıştır.⁶³

Zorunlu Hıristiyanlaştırmanın Korkunç İcyüzü

Pomakların korkunç vaziyetinden son derece etkilenmiş görünen, söz konusu raporların sahibi Stoyu Şişkov bu hassasiyetini dile getirirken başka bir şeyi amaçlamaktadır, çünkü daha 24 Eylül

⁵⁷ Aynı Eser, s. 490, 502.

⁵⁸ Askerlerin bölgelere girmesiyle Müslümanların başına gelenleri birinci elden öğrenmek için Bulgar çetecilerinin anılarında yer alan birkaç örnek yeterlidir. Bkz. Hr. Silyanov, *Pisma i...*, s. 490-491, 502-503, 504, 516, 519.

⁵⁹ Görgü tanıklarına göre, çeteciler ve serseri gruplar, göçmenlerden oluşan kervanlara ulaşarak veya yolunu keserek her şeyini alıp onları öldürmektedir. Özellikle de Babek, Yakoruda, Belitsa ve yakınlardaki bölge insanını asla hayatta bırakmamaktadır. U. Karpaç, *İstoriya za...*, s. 14-15.

⁶⁰ İşgalci ülkelerin silahlı güçleri, işkence ve ızdıraplarla dolu yolculukta da göçe zorlanan Müslüman halkı rahat bırakmamıştır. Müslüman halkı, savaşın başladığı dönemde olduğu gibi şimdi de camilere veya evlere toplanarak canlı canlı yakılmıştır. Bu konuda bkz.: *Drugite Balkanski voyni* (Sofia, 1995), s. 68-69, 70-71.

⁶¹ U. Karpaç, *İstoriya za...*, s. 15-16; G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013).

⁶² Halk, türküsünde bu zulmü şöyle dile getirmektedir: 'Yaşlısını gencini öldürdü, /Küçük çocukları Hıristiyan yaptı,/Küçük kızlarımızla sevişti'.

⁶³ 'Ahiçelebi'nin uzak köylerinde (...) tam anlamıyla bir anarşi yaşanmaktadır, halk soygun ve başka insanlık dışı uygulamalarla karşı karşıyadır. (...) Kadınlar yakılmış köylerden aç ve adeta çıplak bir vaziyette geliyor. Hayvanlar, yiyecekler ve ev eşyaları çalınmış. (...) Pomak köylerindeki kadınlar kaçınıyor. (...) Savaş sırasında Drama ve Kavala'ya kaçan ve oradan geri çevrilen Dövlén İlçesi'nin Pomak halkının tüm hayvanları ve evlerindeki her şeyi çalınmış ve sadece sırtındaki yırtık pırtık giysilerle kalmıştır. 33 köyün toplam 3970 evinden 1555'i yakılmış. Evi yananlar diğer evlere yerleşmiş. Hiç kimsede ne yere serecek ne de üzerini örtecek bir şey mevcuttur, bunun yanı sıra, yemek pişirebilecek ve su ısıtabilecek, tenekeden yapma tencereleri dahi yoktur. Birkaç aile bir tek odada sıkışmış durumda, yoksulluk tarif edilemeyecek derecede. (...) Savaş sırasında olduğu gibi bugün de Pomak halkı kötü ve açgözlü insanların hedefindedir. Hırsızlar farklı bölgelerden geliyor, evlerine giriyor ve son kalan giysisini, çanak çömleğini, hayvanını çalıyor, bazıları ise çirkin bir şekilde namusuyla oynuyor.' Al. Petrov. "Stoyu N. Şişkov prez Balkanskata voyna (1912-1913). Çerti na deynostta mu i dokumenti", *Rodopski sbornik III*, (Sofia, 1972), s. 196, 197, 198, 203. Burada alıntılanan mektuplarının tarihleri 20 Ekim 1912 - 30 Ocak 1913 arasındaki döneme aittir; Pomakların can kaybı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725(26.03.2013); Birinci Balkan Savaşı sırasında Müslümanların mal ve mülkünün gaspı konusunda da bkz. M. Şeref. *Bulgarlar ve ...*, s. 48, 50-51.

1912’de Prof. İvan Şişmanov’a yazdığı mektubunda Pomakların Hıristiyanlaştırılması konusunu açmaktadır.⁶⁴ Ahıçelebi, Darıdere ve İskeçe bölgelerine dağılan eski çetecilerin ve ayak takımının silahlarının toplanmasını ve ordudan ihraç edilmesini, Stanimaka, Ahıçelebi, Darıdere, İskeçe, Çepelare, Şiroka lıka, Alamidere, Paşmaklı ve başka yerleşim yerlerindeki Bulgar evlerinin aranmasını, Pomaklara devlet yardımı yapılmasını öneren⁶⁵ Şişkov, 2 Aralık 1912 tarihinde İçişleri Bakanlığı’na gönderdiği bir raporda Pomaklara yardım edilerek iyi davranılırsa Hıristiyanlaştırılabilecekleri fikrini ortaya atmaktadır.⁶⁶ Bunun yanı sıra tüm Bulgar araştırmacıları tarafından ‘Pomakların dostu’ olarak kabul edilen Şişkov, Pomak halkına yardım dağıtma niyetinde olan Filibe’deki İngiliz Konsolosunun korkunç gerçeklere şahit olmaması için bu bölgelerden uzaklaştırılması ve yardımın savaş sırasında yakılan Bulgar köylerine yönlendirilmesi için İçişleri Bakanlığı’ndan yardım istemektedir.⁶⁷

Bulgarların Pomaklara olan yaklaşımı gerçekten çok şaşırtıcıdır.⁶⁸ Konstantin İreçek’ten başlayan,⁶⁹ Bulgar tarih bilimine yerleşen ve Hıristiyan halkına aşılana anlayışa göre, Pomaklar ‘barbar Türkler’ tarafından zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlardır (yani Protobulgarlar değil, Slav kökenli Bulgarlar), bu nedenle yeniden Bulgar olmalıydılar.⁷⁰ ‘İşkencelerle Müslümanlaştırma’⁷¹ konusunda yaratılan mitos öylesine korkunç bir hal alır ki, Pomaklara dinine ve milletine ihanet etmiş, zararlı ve fiziksel olarak yok edilmesi gereken bir topluluk olarak yaklaşılmaktadır. Pomakların ‘Bulgarların nefretinden başka hiçbir şey hak etmediğini’⁷² düşünenler, Türklerin cezalandırıldığı gibi onların da cezalandırılması gerektiğine gönlünden inanıyordu⁷³. Osmanlı döneminden öc almak için Osmanlı-Rus Savaşı (1877-1878) sırasında ve sonrasında kaçırılan veya köylerinde kalan Müslüman Türk kadınlarını,⁷⁴ annesiz babasız kalan, kaçırılan, kaybolan veya katliamdan kurtulan çocukları Hıristiyanlaştıran ve Bulgarlaştıran Bulgar Ortodoks Kilisesi, zorunlu asimilasyon konusu üzerinde daha o savaşta kafa yormaya başlamıştır.⁷⁵ Hüseyin Memişoğlu’na göre dönemin Başbakanı Dragan Tsankov 1880’de çıkarttığı bir genelgeyle göçlerden sonra geride kalan Müslümanların Hıristiyanlaştırılmasını emretmiş, Lofça Piskoposu ise 1881 yılında bölgedeki Pomak köylerine misyoner göndermiştir.⁷⁶ Bazı kilise görevlilerinin, 1890’larda da Pomakları Hıristiyanlaştırmak için ciddi baskı uyguladıkları, halkı huzursuz ettikleri ve onları göçe zorladıkları konusunda belgeler mevcuttur.⁷⁷

⁶⁴ Sv. Eldirov, “Bilgarskata pravoslavna ...”, harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html (Erişim, 30 Mart 2013); Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na vojna...*, s. 101.

⁶⁵ Al. Petrov, “Stoyu N. Şişkov prez...”, s. 197-198; Bkz.

⁶⁶ Stoyanova’nın belirttiği gibi karşılıksız hiçbir şey verilmemektedir. Pl. Stoyanova, „Pokristvaneto na bilgarskite müsülmani”, *Anamneza*, 3, 2006. www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm (Erişim, 30 Mart 2013).

⁶⁷ Al. Petrov, “Stoyu N. Şişkov prez...”, s. s. 200.

⁶⁸ U. Brunbaer, “Etničeski mestnosti: Batak kato mysto na pametta i zabravata”. *In: Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?), s. 94-95. Pomakların kökeni konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: H. Memişoğlu, *Balkanlar’da Pomak Türkleri*, (İstanbul, 2005); H. Çavuşoğlu, *Balkanlar’da Pomak Türkleri-Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı*, (Ankara, 1993); İ. Alp, *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, (Edirne, 2008). A. Günşen, “Balkanlar’da İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar”, *Türk Yurdu*, 303, Kasım 2012, s. 176-178.

⁶⁹ Bilindiği gibi İreçek, Bulgarların ilk ayrıntılı tarihinin yazarıdır. Bkz.: K. İreçek, *İstoriya na ...*, s. 608.

⁷⁰ U. Brunnbauer, “Etničeski mestnosti...”, s. 112.

⁷¹ A. Günşen, “Balkanlar’da İslam-Türk Kimliğinin...”, s. 184.

⁷² Sv. Eldirov, “Bilgarskata pravoslavna ...”, harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html (Erişim, 30 Mart 2013).

⁷³ Bulgarların Pomaklara olan yaklaşımı Sırların Boşnaklara karşı yaklaşımıyla aynıdır.

⁷⁴ Z. Zafer, *Yeni Bir Bakış...*, s. 40-45.

⁷⁵ Sv. Eldirov, “Bilgarskata pravoslavna tsirkva...”, harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html (Erişim, 30 Mart 2013); İ. Yalimov, *İstoriya na ...*, s. 105-106.

⁷⁶ H. Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 49, 50.

⁷⁷ Bulgar Meclisinde memur olarak çalışan ve Pomklar konusunda “uzman” kabul edilen Hristo

Birinci Balkan Savaşı'nda Pomakların Hıristiyanlaştırılması, Bulgar Kilisesi'nin girişimiyle başlamış ve Çar Ferdinand, İv. Gešov Hükümeti, VMRO yönetimi, Bulgar toplumu ve Rusya'daki bazı aşırı Slav çevrelerinin desteği sayesinde gerçekleştirilmiştir.⁷⁸ Uygulamada kilise görevlileri, çeteciler, öğretmenler, memurlar, gönüllülerden oluşan askeri birlikler⁷⁹ ve yerli Bulgar halkı yer almıştır. Buna rağmen, Hıristiyanlaştırmanın Pomakların talebi üzerine başlatıldığı öne sürülmüştür.⁸⁰ Zaten Hıristiyanlaştırmak için gereken ortam savaş başlamadan önce yaratılmıştır. Pomakların, Nisan Ayaklanması (1876), 93 Harbi ve devam eden Birinci Balkan Savaşı sırasında Osmanlı güçleriyle işbirliği yaptıkları, Bulgarlara zarar verdikleri konusunda yaygın olan görüş, kilise basınında yeniden dile getirilmiş ve 'çok eski zamanlarda kardeşimiz olan Pomaklar, şimdi bizim en büyük, gaddar ve aşırı fanatik düşmanımızdır'⁸¹ sözleriyle adeta hedef olarak gösterilmiştir. Pomakların "dostu" St. Şişkov'a göre, bu topluluğun üzerinde asimilasyon uygulamak için 'Zaman çok uygun, çok elverişliydi, gerekçeler hem insani açıdan hem Hıristiyanlık açısından hem de din açısından doğrudur.'⁸², ancak, Pomakları Hıristiyan yapmaya gelen görevlilerin raporları bile bu uygulamanın insani açıdan hiç de doğru olmadığını, büyük bir trajedinin yaşandığını kanıtlamaktadır:

Pomak köylerinin ateşe verilmiş olmasından dolayı felaket büyüktür. Toplam 1100 ev yakılmıştır: Karşilya'da 130, Smilyan'da 220, Palas'ta 350, Soyçuk'ta 180, Tırın'da 110, Topuklu'da 160 ve Alamidere'de 35 ev. Bilindiği gibi, bu köyler Bulgarlar tarafından ele geçirildikten sonra Pomaklar, Türk askerleriyle irtibata geçtikleri ve onlara her türlü yardım yaptıkları için yakılmıştı.⁸³ (...) Babek Köyü çeteler tarafından ateşe verilmiştir. Bundan önce 300-350 evden oluşan 3000 nüfuslu köyde şimdi sadece 10 ev kalmıştır.⁸⁴

Pomakların felaketi bununla sınırlı değildir. Daha önce de belirttiğimiz gibi, karşı koyabilecek tüm erkekler savaşta veya Bulgaristan'ın kuzeyindeki askeri kamplarda tutulmaktadırlar.⁸⁵ Yakın za-

Popkonstantinov, yaşanan zulüm ile ilgili gelen şikayetler üzere Filibe Metropolit Natanail'e şunları yazmıştır: 'Başka dinlere mensup şahısların Ortodoks Kilisesi'ne kabulü dikkatli yapılmadığından, sınır bölgelerindeki uysal ve çalışkan halka zarar veriliyor ve kan dökülüyor. Bunun için Saygıdeğer Ekselansım sizden, mümkünse Çepelare papazı Marin'e, hayırsız Ömer'i Hıristiyanlığı kabul etmesi için uzak bir manastıra gönderilmesini emretmenizi rica ediyorum.; Orehovo papazı Noyka Angelov'un da kendi işiyle meşgul olmasını ve bu kadar hassas işlere karışmamasını sağlamanızı istiyorum. Bu işler Nayka Angelov'u aşıyor. Birkaç yıl önce 150 Pomak ailesini Orehovo'dan kovdu, bu yetmedi mi? Buna benzer düşüncesiz adımlar, kilise yönetimine karşı ciddi eleştiri yapılmasına sebep oluyor...' Bkz.: Sv. Eldirov, "Bilgarskata pravoslavna...", <http://harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html> (Erişim, 30 Mart 2013).

⁷⁸ V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na bilgarite mohamedani 1912-1913. Dokumenti*, (Sifia, 1995), s. 7; M. Şeref, *Bulgarlar ve Bulgar Devleti* (Ankara, 1934), s. 62-63; Pomakların Bulgarlaştırılması ile ilgili bkz.: H. Memişoğlu, *Balkanlarda Pomak Türkleri...*, s. 49-60; İ. Alp, *Belge ve Fotoğraflarla...*, s. 179-180; Alp, İ., *Pomak Türkleri...*, s. 34-37.

⁷⁹ Slavço Diçev bunları yazmaktadır: 'Biz gene aynı garnizona bağlıydık ve bu garnizona ait büyük birlikler muhtemel bir isyan çıkmasına önlemek için her gün Daridere'deki yeni Hıristiyanlaştırılmış Türk köylerine gönderiliyordu.' N. Haytov and Sl. Diçev, *Minaloto na...*, www.promacedonia.org/nh/nh_manastir_1b.htm#14 (Erişim 04 Nisan 2013); Sv. Eldirov, Pomakların Hıristiyanlaştırılmasındaki Bulgar Ordusunun katılımı konusunda biraz farklı düşünmektedir ancak askerlerin katkılarını reddetmemektedir. Bkz.: Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na vojna...*, s. 112-113.

⁸⁰ E. İvanova, Othvirlenite "priobštenı" ili protsesa, nareçen "vızroditelen" 1912-1989 (Sofia, 2002), s. 12. E. İvanova'ya göre, talebin halk tarafından geldiği ile ilgili asılsız gerekçe, yetkililer tarafından Bulgaristan'da daha sonraki tüm asimilasyon süreçlerinde öne sürülmüştür.

⁸¹ Pl. Stoyanova, *Pokristvaneto na bilgarskite müsülmani*, *Anamneza*, 3, 2006. www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm (Erişim, 30 Mart 2013).

⁸² Pl. Stoyanova, "Pokristvaneto na...", www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm (Erişim, 30 Mart 2013).

⁸³ V. Georgiev and St. Trifonov. *Pokristvaneto na...*, s. 26.

⁸⁴ Aynı Eser, s. 289.

⁸⁵ Aynı Eser, s. 26.

manda uygulanan katliamdan sonra kendine gelemeyen ve son derece zor şartlarda, açlıkla,⁸⁶ soğukla, hastalıkla mücadele etmeye çalışan Pomakların Hıristiyanlaştırılması,⁸⁷ 25 Kasım'da Hristo Çerno-peevev'in 15 kişilik çetesi tarafından Nevrokop'ta (bugünkü Gotse Delçev) başlamıştır.⁸⁸ Savaş aslında sona ermiştir, ancak, Pomak köylerinde hala devam etmektedir. Camiler yıkılmakta veya yakılmakta, halk üzerinde farklı işkenceler uygulanmakta ve namusuyla oynanmaktadır. Yalnız ve perişan bir şekilde köylerinde hayatta kalma mücadelesi veren kadın, çocuk ve yaşlılar, içinde buldukları son derece zor şartlara rağmen Hıristiyanlaştırmaya karşı koymaya çalışmaktadır. Bu nedenle yine kayıplar verilmekte, insanlar yaralanmakta, dövülmekte, gururları ve namusları ayaklar altına alınmaktadır. Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti tarafından 1914'te yayımlanan 'Zavallı Pomaklar'⁸⁹ broşürü birçok köyün, olayın, mağdurun, komitacının, uygulamacının adının içerdiği için önemli bir bilgi kaynağıdır.⁹⁰ 'Zavallı Pomaklar'a göre din adamı, memur, Filibe Komutanlığı'na (Bugünkü Plovdiv) bağlı asker⁹¹ ve yöre Bulgarlarından oluşan 100 kişilik kalabalık bir grup, Batı Rodoplar'da bulunan Çuren'e girer ve Pomakları Hıristiyanlaştırmaya başlar. Karşı çıkan halka korkunç işkenceler yapılır, kadın erkek demeden öldüresiye dövülür, dayanamayan bazı erkekler tüm aile fertlerini öldürerek intihar ederler.⁹² Çok sayıda erkek ve kadının öldürüldüğünü, kızların ve kadınların kaçırılarak zorla Bulgarlarla evlendirildiğini⁹³ ya da ırzına geçildiğini⁹⁴ göz önünde bulundurursak, uygulamaların Pomakları Bulgar ulusuna katmak amacıyla değil, Osmanlılar tarafından yüzyıllar

⁸⁶ 'Bir çocuk, 'Papaz dede, ekmek ver bana, çünkü yerden göğe kadar açım' dedi. Bkz.: V.Georgiev and St.Trifonov. *Pokristvaneto na...*, s. 289.

⁸⁷ Görgü tanıklarının verdiği bilgilere göre uygulamacılar, Pomak kızlarının Bulgarlarla evlendirme planları da yapmaktadırlar. Bu nedenle 12 yaşını doldurmuş tüm kızlar aynı yaştaki erkek çocuklarıyla veya dul olan yetişkin ve yaşlı erkeklerle evlendirilmektedir. Kız ve kadın kaçırma olayları çok sık yaşanmaktadır.

⁸⁸ Belgede, 'Dün Çernopeevev 15 kişilik çetesiyle Pomakları Hıristiyanlaştırmak için Drama'nın Kuzey ve Kuzeybatıdaki köylere yola çıktı', ifadesi bulunmaktadır. V.Georgiev and St.Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 14-16; Bu bölgedeki Hıristiyanlaştırma konusunda bkz.: U. Karpaç, *İstoriya za...*, s. 16-20;

⁸⁹ Broşürü Türkiye Türkçesine aktaran ve metni kullanmamı izin veren Doç. Dr. Ayşe Kayapınar'a teşekkürlerimi sunuyorum.

⁹⁰ Bu kaynakla ilgili bkz.: A. Akgün. *Bulgaristan'da Asimilasyon ve 'Zavallı Pomaklar' Adlı Bir Risale*. sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m1.pdf (07.04.2013). Bu konuda son yıllarda görgü tanıklarının anlamlarını içeren başka önemli kaynaklar yayımlanmıştır: S. Bozov. *V imeto na...*; İ. İmam - S. Kondareva, *Ablanitsa prez ...*; U. Karpaç, *İstoriya za...*; M. Boyukli, *Kristilkata v...*, kornitsa.com/forum/to/ktkata-e-1912-ea-aeeto/?P-HPSESSID=c7872458dd55e45166e39668e76f436f (17.04.2013)

⁹¹ *Zavallı Pomaklar...*, s. 9, 11.

⁹² Mustafa Bin İsmail, karısını, iki oğlunu ve kızını öldürdükten sonra intihar etmiştir. *Zavallı Pomaklar, Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Neşriyetından Numero 152*, Türkçeye aktaran Doç. Dr. Ayşe Kayapınar, (İstanbul, 1330), s. 9-11, 13. İntiharlar konusunda ayrıca bkz.: Pl. Stoyanova, "Pokristvaneto na bulgarskite müsülmani", *Anamneza*, 3, 2006. <http://www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm> (Erişim, 30 Mart 2013). İzvor Mahallesi'nde birkaç erkek Hıristiyanlaştırmaya gelen Bulgar görevlilerine Türkçe olarak 'Bulgarca bilmiyoruz.' derler, sonra da 'Bizi sağ bırakırsanız para veririz, kurşuna dizmek isterseniz mermilerinizi öderiz, ancak dinimize dokunmayın.' sözlerini eklerler. Bundan sonra ise konuşmayı reddederler.' V.Georgiev - St.Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 254.

⁹³ Çetecilerin Pomak kızlarını kaçırap isimlerini değiştirdikleri, onları Bulgarlaştırarak zorla evlendirdikleriyle ilgili gerçek olaylar, Pomak Türklerinin 'Rasim, oğlum Rasim...' şeklinde başlayan 55 mısralık bir anonim halk türküsüne konu olmuştur. Türküde böyle bir olayı yaşayan Fatma isminde bir kız, kendisini zorla evlendirmeye çalışan komitacıardan kurtaran ağabeyinden eve dönmek yerine kendisini öldürmesini dilemektedir. Fatma, bu şekilde kız arkadaşlarının önüne çıkmaktan utandığını söylemektedir. Türkü Zeynep Zafer'in özel arşivinde bulunmaktadır. Kaynak Kişi: Hanife Zafer. 1934'te Nevrokop'a (Gotse Delçev) bağlı Kornitsa köyünde doğdu, Şubat 1989'da ailece Türkiye'ye sınır dışı edildi. Kayıt 1998'de Ankara'da yapılmıştır.

⁹⁴ V.Georgiev - St.Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 14, 16,18-19, 23, 24, 25, 26, 27, 29. V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 41, 231, 458-459; S. Bozov, *V imeto na...*, s. 7-170; U. Karpaç, *İstoriya za...*, s. 16-20; Yukarıda alıntıladığımız 'Şükrü Paşa...' türküsüne göre de bu toprakları işgal edenler, genç, yaşlı demeden birçok kişiyi katletmektedir. Enver Paşa isminin de yer aldığı bu halk türküsünde, Birinci Balkan Savaşı'nın başlangıcından İkinci Balkan Savaşı'nın sona erdiği döneme kadar Pomaklar tarafından yaşanan en önemli olaylar yer almaktadır.

önce gerçekleştirildiği iddia edilen 'zorla Müslümanlaştırmayı' Pomaklara acımasızca yaşatmak, onların tüm değerleriyle alay ederek öc almak, korkutarak memleketlerinden uzaklaştırmak için yapıldığı çok açıktır. Bu misilleme öylesine acımasızca yapılmıştır ki, görgü tanıklarının verdiği bilgilere göre, Hıristiyanlaştırmanın yapıldığı dört ay zarfında sadece Banya Çepino'da⁹⁵ beş yüz kişi katledilmiştir.⁹⁶ Bu rakam nüfus kayıtlarından da kanıtlanmaktadır. Savaş sırasında Banya Çepino'daki Müslüman nüfustan 1299 kişi eksilmiştir.⁹⁷

Hıristiyanlaştırmanın⁹⁸ kapsadığı genel uygulamalar arasında, camileri yıkmak⁹⁹ veya kiliseye dönüştürmek, domuz eti yedirme zorunluluğunu¹⁰⁰ kapsayan özel ayinle her bir kişiyi tek tek vaftiz ederek Hıristiyan dinini kabul ettirmek,¹⁰¹ Türklüğün ve Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilen giysileri¹⁰² Bulgarların giydikleriyle değiştirmek, yeni doğan çocukları vaftiz etmek, tüm Müslüman gelenek ve göreneklerini yasaklayarak, nikah ve cenaze gibi törenleri Hıristiyanlığa uygun bir şekilde gerçekleştirmek,¹⁰³ Hıristiyanlarla birlikte kilisedeki ayinlere katılmak¹⁰⁴ gibi zorunlu olanları saymak mümkündür. Kaçmayı başaran çok az sayıda Pomak, acımasız uygulamalardan kurtulabilmiştir.¹⁰⁵ Bunlara şahit olan Fuat Balkan, süreci şöyle tarif eder:

...[Mustafa Paşa], Koşikavak kazasında bir Bulgar taburunu tamamı ile perişan etti. Ve oradaki bütün Türklerin Bulgarlar tarafından tanassur (Hıristiyanlaşma) ettirilmiş olduğunu gördü. Üç yüz bin Türk, vaftiz edilip, adları değiştirilip, Hıristiyan edilmişti. Bulgarlar bu alçakça hareketlerinde o kadar ileri gitmişlerdi ki, zorla Hıristiyan ettikleri bu Türklerin köylerinin meydanlarına bulup buluşturup çanlar bile koydurmuşlardı. O havalide artık ne Süleyman, ne Ahmet, ne Mehmet kalmış, bu sütbesüt Müslüman ve Türkler, Yuvan, Stepan filan diye anılır olmuşlardı.¹⁰⁶

Hıristiyanlaştırmanın maddi tarafı da vardır. Bulgar devleti ve Bulgar kilisesi, Hıristiyanlaştırmada görev alan herkese para ödemiştir. Kampanya için özel bir bütçe ayrılmış ve Pomakların açlıkla mücadele ettiği, ekmek dahi bulamadığı zor kış şartlarında haçlar, şapka, etek, eşarp, Hıristiyanlıkla ilgili değişik aksesuarlar, İncil ve buna benzer şeyler dağıtılarak büyük harcamalar yapılmıştır. Özellikle de bu alanda başarı gösteren çete başı Tane Nikolov gibi bazı komitacılar, kilise yöneticilerinin teklifi üzerine özel ödenekle ödüllendirilmişlerdir.¹⁰⁷

⁹⁵ Bugünkü Velingrad'ın bir semti.

⁹⁶ Zavallı Pomaklar..., s. 19.

⁹⁷ G. Zelengora, "Balkanskata vojna..." pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725 (26.03.2013).

⁹⁸ O dönemi yaşayan Bulgar yazarı Anton Straşimirov bu konuda şunları söylemiştir: '(...) Hıristiyanlaştırma sadece bir bahanedir. Bizim yöneticilerimiz ülkemizi ve dünyayı utandıracak davranışlarda bulunmuşlardır. Onların tek amacı bu işten zengin olmaktır.' Drugite Balkanski voyni (Sofia, 1995), s. 147.

⁹⁹ St. Şişkov'un kardeşi Hr. Şişkov 24 Aralıkta şunları yazmaktadır: 'Dün 25-35 yaşlarındaki gençleri üç günlük eğitime aldık. Eğitim çok disiplinlidir ve Agovsko'da gerçekleştirilmektedir. Dün onlara Vlahovo'daki camiyi yıkturdılar ve Hıristiyanlığı kabul etmelerini önerdiler. Bunu yapmazlarsa işkence görecekler. Aynı uygulama Paşmaklı'da da gerçekleştirildi.' V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 19.

¹⁰⁰ M. Boyukli. *Kristilkata v Breznitsa i izbavlenieto*, 2010, kornitsa.com/forum/to/ktkata-e-1912-ea-aeeto/?PHPSESSID=c7872458dd55e45166e39668e76f436f (17.04.2013); Drugite Balkanski..., s. 146.

¹⁰¹ Bkz.: Halk türküsü: Kaynak kişi: Mustafa Murat.

¹⁰² Halk Türküsü: Kaynak kişi: Mustafa Murat. '...Türk giysisini çıkartırdı/Kadınların feracesini/Türklerin fesini...'

¹⁰³ Zavallı Pomaklar..., s. 13; Georgiev and St. Trifonov. *Pokristvaneto na...*, s. 441.

¹⁰⁴ 27 Mart 1913 tarihli bir mektupta bazı yörelerde, karşı çıkanlara yönelik katliam yapıldığı için halkın artık her gün kiliseye gittiğini, bu duruma özellikle çocukların çok alıştığını belirtilmektedir. V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 227-228.

¹⁰⁵ Zavallı Pomaklar..., s. 13; V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 254-255; İ. İmam and S. Kondareva, *Ablanitsa prez...*, s. 141-153.

¹⁰⁶ F. Balkan, *İlk Türk Komitacısı...*, s. 9.

¹⁰⁷ V. Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto na...*, s. 421-422; Drugite Balkanski..., s. 147.

Karşı Koyma Çabaları

İçinde buldukları son derece zor şartlara, verdikleri kayıplara rağmen Pomakların bazı fertleri seslerini duyurmaya çalışmıştır. Bir grup temsilci Filibe'deki Müftüye gidip onunla birlikte Komutanlığa çıkarak, Hıristiyanlaştırma uygulamasının zorunlu olduğunu dile getirmiş, halka yapılan zulmü bildirmiş ve Alman Elçiliği'ne telgraf çekmiştir.¹⁰⁸ Başka bir grup ise Meclise başvurmuştur.¹⁰⁹ Tabii ki, bu konuda herhangi bir olumlu sonuç alınamamıştır. Hatta Hıristiyanlaştırma kampanyasının başyönetmeni Metropolit Maksim bu insanların cezalandırılmasını önermekten geri kalmamıştır.¹¹⁰

İkinci Balkan Savaşı'nın başlamasıyla¹¹¹ (16 Haziran 1913) Pomaklar için büyük bir ümit doğmuş ve Hıristiyanlaştırmada yer alan görevlilere karşı koymaya başlamışlardır. Örneğin 'Türktük ve gene Türk olacağız, çünkü haklarımız iade edilecektir'¹¹² şeklindeki son derece cesur ifadeleri, Pomakların kendilerini hangi milletin bir parçası olarak gördüklerini, bu uygulamalardan ne kadar büyük rahatsızlık duyduklarını göstermektedir. Çepelare'den gönderilen raporda yer alan bir görevlinin sözleri çok önemli bilgi içermektedir:

İlçe korucusu birkaç defa seslendi, ancak, o evde kimse yoktu ve komşu evden, ölen kadının kocasının kardeşi olan bir erkek çıktı. Cenazeyi kaldırdıklarını söyledi. 'Neden?' diye sorduğumda ise 'Filibe'den papazları kabul etmememiz ve Müslüman olarak kalmamız haberini aldık', dedi. 'Bulgaristan'da Türk olarak kalırsanız, sizi kim koruyacak?' soruma ise 'Filibe'deki Türk Konsolosu.' şeklinde cevap verdi.¹¹³

Kurtuluş

Bazı kaynaklara göre, İkinci Balkan Savaşı başlar başlamaz Makedonya'daki Nevrokop gibi bazı bölgelere ulaşan Yunan güçleri, Hıristiyanlaştırma olayına hemen son vermiştir.¹¹⁴ Yunanlar, bu konuda son derece rahatsız olan halkı memnun etmek için tüm uygulamacıları kovmuş, hatta bazı komitacıları ve din görevlilerini cezalandırmıştır.¹¹⁵ Rodoplar'da ise Türk güçlerinden kurulan gönüllü birlikleri ve din adamları, vaftiz edilmiş bazı Pomak köylerine giderek halkın yeniden Müslüman olabilmesi için moral ve destek vermişlerdir.¹¹⁶ Halka bu kadar zulüm eden papazlar ve diğer uygulamacılar kilise yönetiminin orada kalma ısrarına rağmen misillemeden çekindikleri için bölgeden hemen kaçmışlardır.¹¹⁷ İkinci Balkan Savaşı'nın Bulgaristan açısından felaketle bitmesi, Osmanlı

¹⁰⁸ Aynı Eser, s. 21.

¹⁰⁹ Aynı Eser, s. 106-107.

¹¹⁰ Aynı Eser, s. 21.

¹¹¹ Eğer İkinci Balkan Savaşı başlamamış olsaydı ve Bulgaristan için büyük felaketle sonuçlanmasaydı, o aşamada sadece Pomaklarla sınırlı kaldığı gibi görünen ancak hem Rodoplar'da hem de Makedonya'da birkaç Türk köyünü de kapsayan, Bulgaristan yetkililerinin uyguladığı bu etnik temizlik, ülke sınırları içindeki tüm Müslümanları kapsayacaktı. Tıpkı 1970-1974'lerde önce Pomakları, ardından 1982'de Müslüman Çingencileri, son olarak da 1984-1985'te Türkleri kapsadığı gibi.

¹¹² Aynı Eser, s. 419.

¹¹³ Aynı Eser, s. 441.

¹¹⁴ Halk Türküsti: Kaynak kişi Mustafa Murat: Yunan Ordusu geldi/ Nevrokop'tan yürüdü/ Lijnitsa'ya ulaştı/ Lijnitsa'dan Kornitsa'ya/Kornitsa'dan Breznitsa'ya/Türk giysileri iade etti/Kadınların feracesini /Türklerin fesini/ Küçük çocukları Türk yaptı.../

¹¹⁵ U. Karpaç, İstoriya za..., s. 20-21.

¹¹⁶ F. Balkan, İlk Türk Komitacısı..., s. 10.

¹¹⁷ İkinci Balkan Savaşının başlamasından bir ay bile geçmeden Metropolit Maksim 10 Temmuz 1913 tarihli mektubunda şunları yazmaktadır: 'Geçen gün Yakuruda papazı Dimitır Kutuev'den bir telgraf aldık. Kutuev, durumun kötü olduğunu söylüyor. İkinci telgrafında Yakoruda Komutanlığından bu bölgeleri terk etme emri aldıklarını yazıyor. Bugün Lıdjene'den gelen üçüncüsündeyse Babek'te görevli Dimitır Tsonev ve Yosif Vasilev'in hiç sormadan evlerine döndüklerini, Babek papazı İvan Naydenov ve Yakuruda papazı İgnatıy Nedeovski'nin Lıdjene'de oldukları ve ısrarla buradan gitmek istediklerini bildiriyor.' Georgiev and St. Trifonov, *Pokristvaneto...*, s. 375, 376. Ayreten bkz.: Sv.

devletin bazı topraklarını geri alması ve dünya kamuoyunun protestoları¹¹⁸, Pomakların yeniden Müslümanlığa dönme sürecini kolaylaştırmıştır. Balkan Savaşları sırasında yaşananlara tepki olarak birçok bölgedeki Pomaklar örgütlenerek ayaklanmış ve Garbi Trakya Müstakil Hükümeti veya Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin kurulmasında önemli rol oynamıştır.¹¹⁹ Ancak, isyanların bastırılması sırasında Bulgar kuvvetleri yine birçok yerleşim yerini acımasızca yerle bir etmiş, sonuç olarak çok sayıda Müslüman hayatını kaybetmiştir.¹²⁰

Balkan Savaşları'nda Osmanlıya karşı dört Balkan ülkesi yer almaktadır ve soykırımın bir yöntemi olan toplu asimilasyon buluşunun sahibi Bulgaristan dışında, Karadağ'ın da aynı tarihlerde Müslümanları Hıristiyanlaştırma çabası içinde olduğunu görüyoruz. Söz konusu dönemde 160 000 Müslüman ve sadece 60 000 Ortodoks Hıristiyanın yaşadığı Karadağ'da da emir, üstü kapalı bir şekilde İçişleri Bakanlığı'ndan gelmiş ve uygulama kilise, komitacılar ve ordunun¹²¹ işbirliği sonucunda gerçekleştirilmiştir. İçişleri Bakanlığı 21 Aralık 1912'de bölge yöneticilerine bir bilgilendirme mektubu göndermiş ve bazı Müslümanların Hıristiyanlığı kabul etme konusunda müracaatta bulduklarını bildirmiştir.¹²² Böylece eritme süreci başlatılmıştır. Karadağ uygulamacıları da aynı insanlık dışı yöntemlerle 12 000 Müslümanı Hıristiyanlaştırmayı¹²³ başarmış olsalar da İkinci Balkan Savaşı nedeniyle şikayetler ve gerçek dinlerine, kimliklerine dönme hareketi başlamıştır.¹²⁴

Sonuç

Aralık 1912'den İkinci Balkan Savaşı'nın başladığı döneme kadar, Fuat Balkan'a göre toplam 300.000¹²⁵, Bulgar kaynaklarına göre ise yaklaşık 200.000¹²⁶ Pomak zorla Hıristiyanlaştırılmıştır.¹²⁷ Balkan Savaşları sonrasında 1990'lı yıllarına kadar uzun bir dönem içinde adeta tabu olan bu konuda son yıllarda ciddi araştırmalar yapmaya, arşiv belgelerini incelemeye başlayan bazı Bulgar tarihçilerine göre zorunlu Hıristiyanlaştırma uygulaması, Pomak topluluğuna yaşatılan ve göç etmesini sağlayan en acımasız süreçtir.¹²⁸ Bazı tarihçilere göre ise, Bulgaristan'da gerçekleştirilen bu ilk toplu asimilasyon, Pomaklara karşı yapılan bir etnik temizliktir.¹²⁹ Trakya ve Makedonya bölgelerinin işgal edildiği Birinci Balkan Savaşı sırasında Pomaklar da dahil olmak üzere tüm Müslümanlara karşı daha korkunç bir etnik temizlik, bir soykırım yapıldığı konusu bu aşamada Bulgar uzmanları tarafından dile getirilmemektedir. Oysa Birinci Balkan Savaşı sırasında Pomakların da dahil olduğu tüm

Eldirov, *Pravoslavieto na voyna...*, s. 113.

¹¹⁸ İ. Yahimov, *İstoriya na ...*, s. 106-107.

¹¹⁹ F. Balkan, *İlk Türk Komitacısı...*, s. 10-11.

¹²⁰ Sv. Eldirov, *Pravoslavieto na voyna...*, s. 114.

¹²¹ J. M. Andriyaşeviç and Z. Stanoeviç, *Pokrštavanye Muslimana 1913*, (Podgoritsa, 2003) s. 5, 8-10, 109-110.

¹²² *Aynı Eser*, s. 89-90, 96-97.

¹²³ *Aynı Eser*, s. 8-9, 115.

¹²⁴ *Aynı Eser*, s. 123-145.

¹²⁵ F. Balkan, *İlk Türk Komitacısı...*, s. 9-10.

¹²⁶ Sv. Eldirov, "Bılgarskata pravoslavna...", <http://harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html> (Erişim, 30 Mart 2013).

¹²⁷ 'Zavallı Pomaklar'da bu sayı 150 000 olarak verilmektedir. Bulgarların her zaman Müslüman nüfusunu olduğundan daha az gösterme çabasında olduğundan, bu sayının Fuat Balkan'ın verdiği 300 000 olma ihtimali büyüktür.

¹²⁸ Sv. Eldirov, "Bılgarskata pravoslavna...", <http://harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html> (Erişim, 30 Mart 2013); G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." <http://pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725> (Erişim 26 Mart 2013); Pl. Stoyanova, „Pokristvaneto na...", <http://www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm> (Erişim, 30 Mart 2013).

¹²⁹ G. Zelengora, "Balkanskata voyna..." <http://pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725> (Erişim 26. Mart 2013).

Müslüman halka ait yüzlerce köy yakılmış, toplu katliamlar yapılmış, bozgun bir göç yaşatılmıştır.¹³⁰ Ashında, Rumeli’de sağ kalabilen Türklerin kendileri için kullandığı ‘kılıç artığı’ tabiri, 93 Harbi ve Balkan Savaşları sırasında yaşanan o korkunç soykırımların en doğru ifadesidir.

Balkan Savaşları, Pomakların yaşadığı en zor dönem olarak tarihe geçmiştir. Bir yıldan fazla süren savaş dönemi, bozgun göç, Hıristiyanlaştırma gibi felaketler bu Müslüman topluluğu derinden sarsmış ve ruhunda büyük yaralar açmıştır. O dönemde ve 1920’li yıllarda Türkiye’ye ulaşabilen Pomaklar kurtulmuş, Bulgaristan’da kalanlara ise hep nefretle yaklaşılmıştır. Pomaklar, 1913’ten sonra belli aralıklarla tekrarlanan asimilasyon girişimleri sonucunda korkunç kayıplar vermiştir. Buna rağmen bu ülkedeki varlığını günümüzde de sürdürmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Akgün, A., Bulgaristan’da Asimilasyon ve “Zavallı Pomaklar” Adlı Bir Risale. sbe.balikesir.edu.tr/dergi/edergi/c8s13/makale/c8s13m1.pdf (07.04.2013).
- Alp, İ., *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1878-1989)*, (Ankara, 1990).
- Alp, İ., *Pomak Türkleri (Kumanlar-Kıpçaklar)*, (Edirne, 2008).
- Andriyaşeviç, J. M. and Stanoeviç, Z., *Pokrštavanye Muslimana 1913*, (Podgoritsa, 2003).
- Aydın, S., “Balkan Savaşı Öncesi Bulgarların Savaş Hazırlıkları”, *Türk Yurdu*, 303, Kasım 2012.
- Azmanov, D., *Moyata epoha 1878-1919* (Sofia, 1995).
- Baleva, M. and U. Brunnbauer, *Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?).
- Balkan, F., İlk Türk Komitacısı Fuat Balkan’ın Hatıraları, (İstanbul, 1998).
- Boyukli, M., “Kristilkata v Breznitsa i izbavlenieto”, 2010, kornitsa.com/forum/to/ktkata-e-1912-ea-a-eeto/?PHPSESSID=c7872458dd55e45166e39668e76f436f (17.04.2013)
- Bozov, S., *V imeto na imeto I*, (Sofia, 2005).
- Brunbaer, U., “Etničeski mestnosti: Batak kato mysto na pametta i zabravata”, İçinde: *Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?).
- Çavuşoğlu, H., *Balkanlar’da Pomak Türkleri-Tarih ve Sosyo-Kültürel Yapı*, (Ankara, 1993).
- Dinç, G., *Mehmed Nail Bey’in Derlediği Kartpostallarla Balkan Savaşı (1912-1913)*, (İstanbul, 2008).
- Drugite Balkanski voyni* (Sofia, 1995).

¹³⁰ Bulgar yetkilileri; Bulgar Silahlı güçlerinin, gönüllülerin, çetecilerin ve sivil Hıristiyanların Müslümanları ortadan kaldırmak amacıyla işledikleri zulümleri, insanlık dışı hareketleri ve savaş suçlarını örtbas etmek için yabancılık gazeteci ve temsilcilere olağanüstü bir sansür uygulamıştır. Yöneticiler, dünya kamuoyunu yanıltmak ve Türk tarafını suçlamak amacıyla çirkin oyunlara başvurmuştur. (Bkz. L. Troçki, *Balkan Savaşları...*, s. 398-400, 401-415.)

Dünya, çok umursamadan Müslümanların katliamını seyretmiştir. Ancak İkinci Balkan Savaşı’nın hemen sonrasında müttefikler arasında başlayan kanlı misilleme Hıristiyan dünyasının vicdanını sızlattmış ve Amerika’daki Carnegie Vakfı, sadece Hıristiyanlardan oluşan bir komisyon oluşturarak Balkanlar’daki insanlık suçlarını incelemek üzere görevlendirmiştir. (Bkz.: *Drugite Balkanski voyni* (Sofia, 1995).

Bulgaristan da çok zaman kaybetmeden bir bilim adamını görevlendirmiş ve Bulgar halkını mağdur ve savaşlardan en çok zarar gören taraf olarak göstermek amacıyla bir kitap yazdırmıştır (Bkz.: L. Miletçiç, *Razoreniето na trakiyskite bilgari prez 1913 godina*, (Sofia, 1918), http://www.promacedonia.org/bmark/lm_tr/ (Erişim 20 Nisan 2013).

Buna benzer yöntemlerle Balkan savaşlarında Pomakların da dahil olduğu Müslümanlara karşı işlenen soykırım, savaş sonrasındaki tüm dönemlerde örtbas edilmeye çalışılmıştır.

- Eldirov, Sv., "Bilgarskata pravoslavna tsirkva i bilgarite müsülmani 1878-1944 g." harrybg.blogspot.com/2007/09/1878-1944.html (Erişim, 30 Mart 2013).
- Eldirov, Sv., *Pravoslaviето na vojna. Bilgarskata pravoslavna tsirkva i voynite na bilgariya 1877-1945*, (Sofia, 2004).
- Georgiev, V. and Trifonov, St., *Pokristvaneto na bilgarite mohamedani 1912-1913. Dokumenti*, (Sofia, 1995).
- Günşen, A., "Balkanlar'da İslam-Türk Kimliğinin Bedelini Çok Ağır Ödeyen Bir Topluluk: Pomaklar/Torbeşler/Goralılar", *Türk Yurdu*, 303, Kasım 2012.
- Haciyski, İv., *Bit i duşevnost na naşiya narod*, (Sofia 1997).
- Haciyski, İv., *Optimistiçna teoriya na naşiya narod*, (Sofia 1997).
- Haytov, N. and Diçev, Sl. *Minaloto na Yavorovo*, www.promacedonia.org/nh/nh_manastir_1b.htm#14 (Erişim 04 Nisan 2013).
- Hüseyin Raci Efendi, *Zağra Müftüsünün Hatıraları. Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*, (İstanbul, 2007).
- İmam, İ. and Kondareva, S., *Ablanitsa prez vekovete*, (Ablanitsa, 2008).
- İreçek, K., *İstoriya na bilgarite*, (Sofia, 1978).
- İvanova, E., Othvirlenite "priobşteni" ili protsesa, nareçen "vizroditelen" 1912-1989 (Sofia, 2002).
- Kazasov D., *Vidyano i preživyano 1891-1944*, (Sofia, 1969).
- Karpaç, U., *İstoriya za razvitiето na Lijnitsa*, (Lijnitsa, 2012).
- Kişkilova, P., *Balkanskite voyni po stranitsite na bilgarskiya pečat 1912-1913*, (Sofia, 1999).
- Litsata na voynata. *Sto godini Balkanski voyni*, (Sofia, 2012).
- Memişoğlu, H., *Balkanlar'da Pomak Türkleri*, (İstanbul, 2005);
- Miletiç, L., *Razorenieto na trakiyskite bilgari prez 1913 godina*, (Sofia, 1918), www.promacedonia.org/bmark/lm_tr/ (Erişim 20 Nisan 2013).
- McCarthy, J., *Smirt i izgnaniye. Etniçesko proçistvane na osmanskite müsülmani 1821-1922*, (Sofia, 2010).
- Nedkova, N. and Petrova, E., "Hristo G. Minçev za Balkanskata vojna. Tefterçe s neizpratene pisma", İçinde: *İzvestiya na dırjavniya arhiv*, 75, 1998. kanchogeorgiev.blogspot.com/2012/09/blog-post.html (Erişim, 30 Mart 2013).
- Petrov, Al., "Stoyu N. Şişkov prez Balkanskata vojna (1912-1913). Çerti na deynostta mu i dokumenti", *Rodopski sbornik III*, (Sofia, 1972).
- Silyanov, Hr., *Pisma i izpovedi na edin çentik. Spomeni ot Strandja, ot Vitoğa do Gramos*, (Sofia, 1984).
- Şeref, M., *Bulgarlar ve Bulgar Devleti* (Ankara, 1934).
- Şimşir, B., *Bulgaristan Türkleri*, (Ankara, 2009).
- Şimşir, B., "Rumeli'den Anadolu'ya Dalga Dalga Gelen Göçler Aynı Zamanda İstiklal Savaşı'nın Yapılmasını da Kolaylaştırmıştır", *Söyleyişi: Mutlu, M. A. - Patalı, K., Türk Yurdu*, 303, Kasım 2012.
- Sofuoğlu, A. ve Yıldırım, S., "Balkan Savaşları ve göç", *Türk Yurdu*, 303, Kasım 2012.

- Stoyanova, Pl., „Pokristvaneto na bılgarskite müsülmani”, *Anamneza*, 3, 2006._www.anamnesis.info/anamneza/BROI3.htm (Erişim, 30 Mart 2013).
- Troçki, L., *Balkan Savaşları*, çev. T. Güney (Ankara, 2012).
- Vezenkov, A., “Noviyat debat za bataşkoto klane. İstoriografski aspekti”. In: *Batak kato myasto na pametta*, (Sofia, ?)
- Volke, L. E., Vpeçatleniyata ot bılgarskiya front prez esenta na 1912 g. na şvedskiya ofitser August Stakelberg, www.100godini-balkanskivoini.bg/Publikacii/Artocles/Article0006.html (Erişim 04 Nisan 2013).
- Yalımov, İ., *İstoriya na turskata obştnost v Bılgariya*, (Sofia, 2002).
- Zavallı Pomaklar, *Rumeli Muhacirin-i İslamiye Cemiyeti Neşriyetından Nümero 152*, Türkçeye aktaran Doç. Dr. Ayşe Kayapınar, (İstanbul, 1330).
- Zafer, Z., *Yeni Bir Bakış Açısıyla İvan Vazov*, (Ankara, 2009).
- Zelengora, G., “Balkanskata voyna-masova smırt i etniçesko proçistvane” pomaknews.com/bg/?p=954&lang=bg#comment-725(26.03.2013).